

DE ORGELGESCHIEDENIS VAN DE CUNERAKERK TE RHENEN

Drs. D.W. Meinen

De ouderdom van de Cunerakerk in Rhenen is niet meer te achterhalen. De kerk is in verschillende fases gebouwd, maar het is vrij zeker dat het grootste deel van de kerk zoals die er nu staat, uit de 14e en 15e eeuw stamt. Het is zeer aannemelijk dat de Cunerakerk in deze tijd al één of meerdere orgels bezat, te meer daar er in de tweede helft van de 15e eeuw een telg uit het orgelbouwersgeslacht van Biltsteyn, Johannes Jacobsz, te Rhenen woonde als orgelmaker en organist¹ en het lijkt vrij onlogisch dat hij niet (ook) in de Cunerakerk werkzaam was. Daarnaast is er in rekeningen van de kerkmeesters van de Cunerakerk uit 1521 al een post voor meester Herman, schoolmeester en organist. Van deze eventuele oudere orgels heb ik echter niets kunnen achterhalen. Het is heel goed mogelijk dat er een positief heeft gestaan, dat ook na de bouw van het grote orgel nog heel goed dienst gedaan zou kunnen hebben.

In ieder geval is het zeker dat het eerste grote orgel van de Cunerakerk in 1523 gebouwd is door Johan Kavelens², orgelmaker te Amsterdam en leermeester van de bekende orgelmaker Hendrik Niehoff. Op 29 januari 1523 schreef Anthoin Ridler, organist van hertog Karel van Gelre, een brief aan de magistraat van de stad Zutphen waarin hij Johan Kavelens aanbeval als orgelmaker. Hij schrijft dan:

So geve ick U L. in allen guetten de kennen, dat ick enen goetten, eyrbair, konstigen end vernamten mester wed, myt namen mester Jan Kobelentz, orgelmacker van Amstertam, die dot Amsterdame en ser kostelicke werck hett gemackt ... So is disse mester nun doet Rienen in 't Nedersticht. Dar mackt hij en koestelick werck van 12 foetten ende en bostiff de rucke van 6 foetten, soel non binen 10 off 14 tagen volmackt werden.³

Hieruit kunnen we al opmaken dat het orgel zeker in 1523 gereed moet zijn gekomen, aangezien Ridler schrijft dat het orgel binnen twee weken voltooid zal zijn. De bouw van het orgel was begonnen in 1521 en het zou een geschenk geweest zijn van (de Nederlandse) paus Adrianus VI.⁴ In de bronnen heb ik hier echter niets over teruggevonden en de kerkmeesters betalen Johan Kavelens ook uit eigen zak voor zijn

inspanningen: *It. meyster Johan die orgelmaker betaelt op dat werck dat hij die kerck makende is gegeven betaelt 222 gulden hollans.*⁵ Wel waren het opschrift "Adrianus Papa Sixtus" en de wapens van deze paus aanwezig op het orgel. Een boekje 'Rhenen en omstreken' uit 1847 vermeldt:

*Het is op de buitenkasten met verschillende gebeeldhouwde tropheën versierd, waarvan eene aan de regterzijde van het voorstuk de bijzondere aandacht waardig is, voorstellende een pauselijk wapen, hangende aan een' grooten witten strik, in welken strik, met groote zwarte letters, de woorden ADRIANUS. PAPA. SIXTUS. doorvlochten voorkomen.*⁶

Dat het ook werkelijk een geschenk van paus Adrianus is geweest, is hiermee echter nog niet bewezen. In ieder geval is Rhenen in 1523 een mooi en zeer vakbekwaam orgel rijker. Volgens M.A. Vente bouwde Van Kavelen een springlade in dit orgel; dit was een nieuwe uitvinding in de zestiende eeuw en Van Kavelen zou de eerste geweest zijn die dit systeem in Nederland toepaste.⁷

Na de reformatie in 1581 wordt de Cunerakerk hervormd. De Cunerakerk schijnt niet erg geleden te hebben onder de beeldenstorm, maar toch heeft het orgel enige schade opgelopen, want in 1581/82 wordt het gerepareerd door Peter Jansz. de Swart voor f 125,-. In de kerkrekeningen uit 1581/82 staat: *In den yersten... heeft dese cameraer kerckmr. aenbestayt mr. Peter, organenmaecker tUtrecht omme de organen in deser kercke te vermaecken, verstellen ende accorderen...*⁸ Wat Peter de Swart precies 'vermaeckt' en 'verstelt' heeft, is onbekend.

De rekeningen uit 1589/90 vermelden dat Jeronimus ter Hoeft, orgelmaker te Arnhem, *de Trompetten int orgelen wederom verstelt heeft mit meer andere ghebreken, die daerin waeren*⁹, maar dit behoort gewoon tot het klein onderhoud.

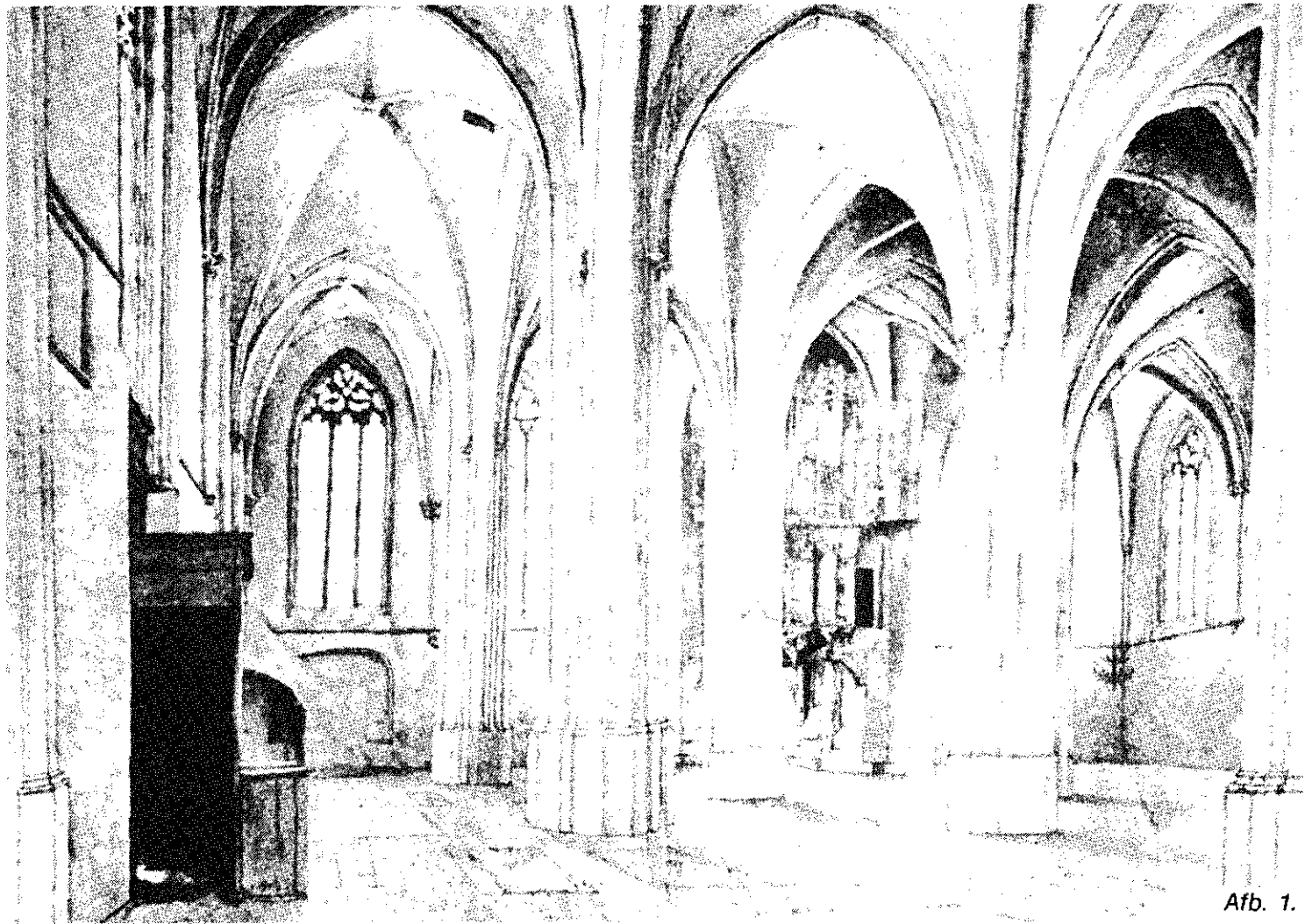
In 1592/93 vermelden de rekeningen dat Hendrik Cornelisz. Hollander, organist van de St. Jacob te Utrecht, naar Rhenen is gekomen om de gebreken van het orgel te bezichtigen. Er waren dus blijkbaar klachten. Er wordt echter niets vermeld over een reparatie: dit gebeurt pas in 1611. De kerkmeesters geven dan opdracht aan Albert Kiespeninck, orgelmaker te Nijmegen, het orgel ingrijpend te repareren voor f 500,-. Ook hier is weer niet bekend wat deze reparatie precies behelsde. Het orgel kreeg in elk geval nieuwe blaasbalgen, want de rekeningen

vermelden een betaling van f 50,- aan Willem Gelisz. Snack, *ter cause van vijff groote koeyhuyden, daer mede die blaesbalcken van het orgel zijn gemaect*¹⁰. Peter Augustijnsz. uutten Boogaard, organist te Utrecht, komt na deze reparatie naar Rhenen om het orgel te keuren.

Dezelfde Albert Kiespenninck tekent op 19 juli 1611 een contract met de kerkmeesters van de Cunerakerk inzake het jaarlijks onderhoud van het orgel. Kiespenninck verplicht zich hiermee elk jaar op eigen kosten naar Rhenen te komen om het orgel te bezoeken en de eventuele gebreken te repareren, voor f 11,- per jaar. Mocht er tussentijds iets aan het orgel mankeren zodat het orgelspel belet werd, dan moest hij te allen tijde naar Rhenen komen om de gebreken te herstellen.¹¹ Deze post van f 11,- voor dit jaarlijks onderhoud komt in de rekeningen voor tot 1636.¹²

Een noemenswaardige gebeurtenis in deze tijd is het bezoek van Jan Pietersz. Sweelinck aan het orgel te Rhenen in 1616. Sweelinck was waarschijnlijk samen met Kiespenninck onderweg en op hun doorreis komen ze zo in de Cunerakerk te Rhenen. De kerkknecht Jan Ecken moet zo overuren maken om de blaasbalgen te bedienen en zo is dit bezoek van Sweelinck in de rekeningen vastgelegd: *Noch eenen dag als Kiespenninck het orgell probeerden ende mede als Jan Petersen den orgelist van Amsterdam hier was, daeraen verdient 1£*¹³

Uit deze tijd stamt ook de eerste ons bekende afbeelding van het orgel. In 1644 tekende Pieter Jansz. Saenredam een binnenzicht van de Cunerakerk (zie afbeelding 1) met het orgel op de achtergrond (half achter een pilaar). Deze tekening geeft dus de toestand weer na het herstel van Kiespenninck in 1611 en wegens gebrek aan documentatie is niet met zekerheid vast te stellen hoe het orgel er uit heeft gezien in het begin en na het herstel van Pieter de Swart in 1581. Het rugpositief dateert volgens de getuigenis van Anthoin Ridler in ieder geval uit 1523 en de tekening die George Arthur Hill in 1885 van het toen niet meer bestaande orgel maakte (*reproduced from a sketch made when the organ was still in its old place*) is in dat opzicht niet realistisch (zie afbeelding 2).¹⁴ Het front van het hoofdwerk op Hills tekening vertoont echter wel dezelfde kenmerken als het front op Saenredams tekening. De barokke versieringen van de kas die te zien zijn op Saenredams tekening, heeft Hill echter niet weergegeven. Deze zijn mogelijk ook niet origineel (d.w.z. uit 1523 stammend). Op Saenredams tekening zijn ook duidelijk luiken zichtbaar aan zowel het hoofdwerk als het rugwerk, die, indien

Afb. 1.

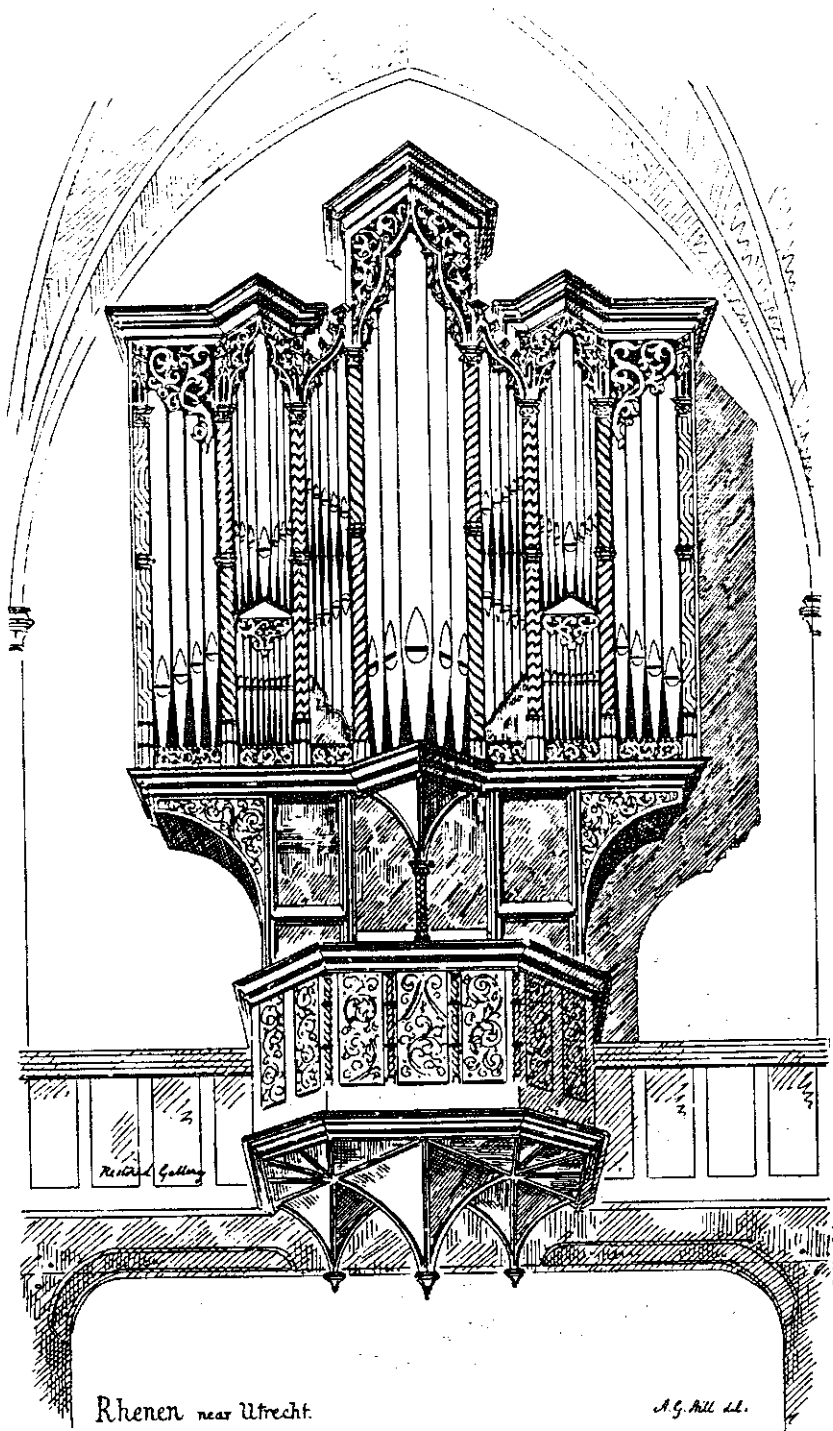
gesloten, het orgel ook aan de voorzijde kunnen afsluiten en beschermen. Deze luiken zijn ook niet zichtbaar op Hills tekening en ze zijn waarschijnlijk in de loop der jaren verwijderd (tussen de twee tekeningen zit een tijdspan van 240 jaar). Opvallend is echter de overeenkomst wat betreft de frontindeling van het hoofdwerk: op beide tekeningen is duidelijk dezelfde indeling te zien van een middentoren, links en rechts begrensd door eerst een zijveld (in tweeën gedeeld), vervolgens een spits toelopend veld met daaronder een vlak veldje en tenslotte een zijveld met baspijpen. Deze laatstgenoemde baspijpen zijn misschien ook toevoegingen uit 1581 of 1611 (het is bekend dat het orgel toen in stemmen vermeerderd is).

Er is nog een tweede afbeelding van het interieur van de Cunerakerk bekend uit dezelfde tijd; het betreft hier een schilderij van de hand van Bartholomeus van Bassen, geschilderd in 1638.¹⁵ Het orgel van de Cunerakerk is op dit schilderij heel duidelijk te zien, maar het is niet realistisch afgebeeld: de frontindeling van het hoofdwerk klopt niet. Het rugwerk komt overeen met Saenredams weergave en lijkt, evenals de luiken en de kas, wel realistisch weergegeven te zijn.

Over het gebruik van het orgel is niets gedocumenteerd, maar het is zeer waarschijnlijk dat het na de reformatie niet meer gebruikt wordt in de godsdienstoefeningen. De calvinisten hadden nog tot ver in de 17^e eeuw grote bezwaren tegen het gebruik van het orgel tijdens de eredienst, omdat zij het orgel een rooms overblijfsel vonden. De functie van het orgel is nu het spelen van psalmvoorspelen e.d. voor en na de dienst (de kerkgangers waren meestal al lang voor de aanvang van de dienst in de kerk aanwezig). Daarnaast gaf de organist door de week openbare 'orgelconcerten'.¹⁶

In 1672 begint de Franse overheersing en ook Rhenen ontkomt hier niet aan. De Cunerakerk wordt weer gevorderd voor de katholieke eredienst, maar niet voor lang, want in 1673 moeten de Fransen zich al weer terugtrekken. Dit laatste gaat vergezeld van vele vernielingen en ook het orgel wordt beschadigd. Het duurt echter tot 1734 voordat het orgel gerepareerd wordt en tot die tijd is er ook geen organist geweest.

Op 17 mei 1734 wordt besloten om "*met iemand sig des verstaende en welke sig reeds opgedaen heeft het orgel alhier volkomen te doen repareren met denselven dien aengaende in accoord te treden en dat te doen perfecteren...*"¹⁷ Deze persoon wordt Matthijs van Deven-

Rhemen near Utrecht.

A.G. Hill del.

Afb. 2.

ter, die het orgel zal repareren voor f 925,-. Op 10 augustus 1735 schrijft de magistraat:

*Door den heer Borgermeester Van Deventer geproponeert sijnde, dat het orgel in de kerk alhier bijna voltooyt was, hetgeene effective een magnificq werk soude sijn, off daertoe een organist niet diende te worden beroepen; ten selven sijnde voorstellende den persoon van Wilhelmus Engelbronner, aen beyde de heeren borgermeesteren door den orgelmaker gerecommandeert ende van sijne bequaamheid versekerd, hebben haer Edl. Agtb. daerop glden Engelbronner, tot organist en klokkenist, eenparig aengesteld, gelijk aengesteld word bij deesen, en sulc op een jaarlyx tractement van een hondert en vijftig gulden, sullende ingaen 1° septembris 1735...*¹⁸

Het orgel komt gereed en wordt gekeurd en goed bevonden. Helaas is ook van deze reparatie onbekend wat van Deventer precies gedaan heeft, maar dat het een omvangrijke reparatie is geweest, is zeker. Broekhuysen schrijft in zijn Orgelbeschrijvingen dat het orgel in 1734 aanmerkelijk gerepareerd is en "in stemmen vermeerderd".¹⁹ In de 'Tegenwoordige Staat van Utrecht' uit 1772 staat dat het orgel in 1734 "gedeeltelijk vernieuwd en verbeterd" was.²⁰ Het orgel is dus vernieuwd (in stemmen vermeerderd?) door Matthijs van Deventer, maar in welke mate is onbekend. De Tegenwoordige Staat van Utrecht uit 1772 deelt verder nog mee dat de Vroedschap in 1734 ook een organist beriep, die er "in meer dan vyftig jaaren, niet geweest was". Tenslotte wordt vermeld dat het orgel "drie ryen klavieren boven elkanderen, en agtien registers" heeft. Dit is de staat van het orgel in 1772 en het orgel bevatte toen dus een hoofdwerk, rugwerk en een bovenwerk. De eerste twee stamden al uit 1523, maar het bovenwerk is misschien later toegevoegd. Of dit in 1581, 1611 of 1734 geweest is, is onbekend.

De dispositie van dit orgel zoals die gegeven wordt in een vroeg 19^e eeuws handschrift, is dus nog dezelfde als die in 1734 en daarom geef ik het op deze plaats. Deze dispositie is gevonden in Joachim Hess' 'Vervolg' (Ms) van een tot nu toe ongeïdentificeerde hand. Hierdoor is de datering ook niet goed mogelijk. Het handschrift bevindt zich nu in het Gemeentemuseum in Den Haag.²¹ Het handschrift bevond zich tot in deze eeuw in handen van B.J. Gabry, orgelbouwer te Gouda. Van hem zijn

ook de toevoegingen betreffende de reparatie van Frederichs in 1817.

De gegeven dispositie is inconsequent in het weergeven van de voethoogten. Het orgel is een Fa-Ut orgel (de laagste toon is een F onder de 8 voets C, vandaar de 12 voets aanduiding), maar dan klopt bijvoorbeeld de Trompet 8' op het hoofdwerk weer niet, want die zou dan op de kwint spreken. Het is niet duidelijk of dit een fout is, of een notatie die gewoon was voor die tijd.

De gegeven dispositie is als volgt (letterlijk):

Hoofdmanuaal of middelclavier.

Begint in de bas met contra F,G,A,B,H.

<i>Prestant</i>	<i>12 voet, moet zijn 8 voet</i>
<i>Octaav</i>	<i>6 voet, moet zijn 4 voet</i>
<i>Octaav</i>	<i>3 voet, moet zijn 2 voet</i>
<i>Quint</i>	<i>4 voet, moet zijn 3 voet</i>
<i>Cornet</i>	<i>3 sterk, dis.</i>
<i>Mixtuur</i>	<i>4 sterk</i>
<i>Trompet</i>	<i>8 voet</i>

Bovenclavier. Kort.

Begint met groot F,G,A,B,H, zo is ook het Onderclavier

<i>Fluyt</i>	<i>3 voet, moet zijn Fluyt 4 voet.</i>
<i>Roerfluyt</i>	<i>8 voet</i>
<i>Cimbel</i>	<i>3 sterk. Komt een Quintadena 8 voet in plaats.</i>
<i>Voxhoman</i>	<i>6 voet, moet zijn 8 voet.</i>
<i>Fluyt</i>	<i>1 1/2 voet, moet zijn 2 voet.</i>
<i>Sifflet</i>	<i>3/4 voet, moet zijn 1 voet.</i>

Onderclavier of Rugwerk.

<i>Prestant</i>	<i>6 voet, moet zijn 8 voet.</i>
<i>Roerfluyt</i>	<i>4 voet</i>
<i>Octaav</i>	<i>3 voet, moet zijn 4 voet</i>

Mixtuur 3 sterk
 Cornet 3 sterk, dis. Komt een Holpijp 8 voet dis.

*Bij dit werk zijn 4 blaasbalgen.
 Is gerep. in 1817 door J.C. Frederichs, orgelm. te Gouda.*

Broekhuizen geeft in zijn Orgelbeschrijvingen tussen 1850 en 1862 de volgende beschrijving van het orgel:

Manuaal		Bovenclavier		Rugpositief
Prestant	8 vt	Fluit	4 vt	Prestant 8 vt
Octaaf	4 vt	Roerfluit	8 vt	Octaaf 4 vt
Cornet D.	4 vt	Quintadena	8 vt	Sexqualter 3
st				
Quint	3 vt	Voxhumana	8 vt	Roerfluit 4 vt
Octaaf	2 vt	Siflet	1 vt	Holpijp D.8
vt				
Mixtuur	4 st	Fluit	2 vt	
Trompet	8 vt			

twee koppelingen, twee afsluitingen, tremulant, ventil, calcanteschel

Verder vermeldt hij: "Het orgel is een achtvoets werk, heeft 18 stemmen, drie handclavieren van 4½ octaaf, aangehangen pedaal van 1½ octaaf en vier blaasbalgen."²²

Uit deze twee getuigenissen uit de 19^e eeuw kunnen we een aardig idee krijgen over het orgel wat betreft de omvang en registers, maar we kunnen er niet uit opmaken in hoeverre dit beeld origineel is. Het geeft de toestand weer na de reparatie van Van Deventer in 1734/35. Vanaf deze tijd is er ook meer en gedetailleerdere informatie beschikbaar, zodat we een beter beeld kunnen krijgen van werkzaamheden aan het orgel.

Matthijs van Deventer draagt na 1735 zorg voor het jaarlijks onderhoud van het orgel. Hij heeft waarschijnlijk een contract hiervoor met de kerkmeesters. Hij krijgt hiervoor jaarlijks f 18,- en deze post komt voor tot 1760.

De orgelmaker Johan Warner maakte in 1760 "71 houten bussen voor de trompet en voxsemaan op 't orgel". Tevens stemde en repareerde hij het orgel en dit deed hij ook later nog (tot 1777); enkele jaren sloeg hij echter over.

Op 4 juni 1777 schrijft ene Johannis Werner een brief aan de kerkmeesters van de Cunerakerk over zijn bevindingen en wat er volgens hem aan het orgel gedaan moet worden. Het handschrift is totaal afwijkend van dat van Johan Warner. (Misschien is het wel dezelfde naam (Werner/Warner), maar zijn het vader en zoon?) Naast schoonmaakwerkzaamheden moet het volgende volgens hem gebeuren:

Dee medeikamenten van het orgel die ik bevind.

Voor eerst het orgel moet schoongemaakt worden. (...) dee trompet en dee mixtuer die benne alle beijde kapot die moeten gemaakt worden en nieuwe wintcarnaalen moeten gemaakt worden en dee blaasbalken moeten verandert worden die stoeten malkander van agteren die hebben haaren vrijen loop niet en zij gaan ook niet hoog genoeg op en dee koppel van dee Clavieren is ook kapot wanneer men see afstooft soo blijven der eenige Clavieren hangen en speelen niet door...²³

Wat er precies kapot is aan de trompet en de mixtuur is niet duidelijk, maar erg omvangrijk kunnen al deze reparaties niet geweest zijn, want hij heeft ze uitgevoerd voor f 25,-.

Na deze datum vinden we in de rekeningen nog sporadisch uitgaven aan verschillende orgelmakers die zich hebben beziggehouden met het onderhoud van dit orgel: Johan Henrich Pochtman in 1780, G.T. Bätz in 1784 en Johannis Werner in 1787.

In 1794 volgt een volgende grote reparatie aan het orgel, uitgevoerd door de orgelmaker Abraham Meere. Na opname van het orgel stuurt hij de kerkmeesters van de Cunerakerk op 14 juni 1794 zijn bestek.²⁴ De belangrijkste zaken hieruit zijn:

- Blaasbalgen moeten dicht gemaakt worden.
- Holpijp 8' en roerfluit krijgen losse deksels.
- De trompet krijgt nieuwe 'koppe' en nieuwe stemkrukken.
Ook worden sommige pijpen vernieuwd.
- De vox humana krijgt ook nieuwe 'koppe'.

Meere voert deze reparaties uit en op 17 november 1794 keurt F. Nieuwenhuijsen de gedane werkzaamheden. Het werd blijkbaar goed

bevonden, want op 18 november wordt de rekening van f 1000,- voldaan. "Voor gedaane Reparaatsie aan het Orgel volgens het daarvan gemaakte Bestek" kreeg Meere f 740,- en de rest is voor reparaties buiten het bestek, die het volgende behelsden (samengevat):

- Drie nieuwe tremulanten gemaakt.
- Drie nieuwe afsluitingen gemaakt.
- Aantal pijpen van plaats veranderd.
- Ventiel en koppeling van het onderklavier verplaatst.
- Conducten, walsbord en abstracten hersteld.
- Baarden gesoldeerd aan roerfluit 8', de "grootste pijpen van 't manuaal" en "roerfluit 6' van het positief".
- Nieuwe mondstukken voor de trompet gemaakt.

Meere zorgt hierna ook voor het jaarlijks onderhoud aan het orgel, tot aan 1816. Op 3 februari 1802 schrijft hij een brief²⁵ aan de kerkmeesters. Hij was gevraagd om naar Rheden te komen om het orgel te stemmen, op aanraden van de organist. Meere schrijft dat het orgel niet ontstemd kan zijn, behalve de tongwerken (trompet en vox humana), maar die kunnen door de organist gestemd worden. Ook kan het zijn dat een klavier blijft hangen, maar ook dat kan de organist zelf oplossen. Meere wil dus nog maar even wachten met stemmen. Dit is niet nodig en het is er geen seizoen voor, volgens hem.

De volgende ingrijpende restauratie vindt plaats in 1817. Op 22 april tekent Johan Caspar Friederichs, orgelmaker te Gouda, een contract²⁶ met de kerkelijke commissie over de voorhanden zijnde reparaties. Hieronder volgt dit contract (op sommige punten samengevat):

Art. 1

Pijpwerk uitnemen en schoonmaken, gebreken repareren, frontpijpen verfoelieën en labiums vergulden.

Art. 2

Regeerwerk, windlades en -kanalen, klavieren en blaasbalgen schoonmaken en eventueel repareren.

Art. 3

De orgelm' zal de boventaafels der Blaasbalgen iver, met 2 Ribbons tussen de dwars Klampen voorzien het balgenhuys, aan de Tooren Zijde als onder de Treen, met deuren maaken, welke behoorlijk kunnen gesloten worden.

Art. 4

De kroonlijsten van groot manuaal en positief vergroten.

Een "nieuw deurtje, met een aangehangen lessenaar booven het klavier vervaardigen."

Het "gothisch snijwerk boven genoemd klavier in den ingang, wegnemen en Gladde Paneelen, of blinden maaken zover zulks geschieden kan."

"Voor het overige de voetmaat der Registers veranderen en aan bijde zijden der Groote Kast Een met Muziekinstrumenten geschilderde Vleugel aanbrengeu."

Art. 5

De Orgelm' zal laten maaken aan bijde zijden der Kast, Een exzaal, strekkende van de Toorenmuur of Beer, tot tegen de Lambrizeering van het Rugwerk, met derzelven Lambrizeering van voorne, en aan bijde de zijden eene deur, om op gemelde oxzaalen te koomen."

Art. 6

"Ter Verbeetering van het Geluyd, zal Hij op het boven clavier in plaats der Cimbaal 3 sterk eene Nieuwe Quintadeena 8 voet, vervaardigen, als mede in het Rugwerk of onderclavier, voor de Cornet dis: Eene Holpijp 8 voet dis:"

Art. 7

"Ter opsiering van het Geheele werk zal de Orgelm' de Kasten Bruyn Gladhout laten verven, en met Plijster, Vaasen en Beeldwerk, daar Hij oordeelt noodig te zijn, voorzien."

Art. 8

De orgelmaker krijgt een werkplaats, gereedschap en een handlanger, balgentreder en toetsaanhouder.

Art. 9

Transportkosten en materialen zijn voor de rekening van de orgelmaker.

Art. 10

Friederichs krijgt hiervoor *f* 900,-.

Nadat J.C. Friederichs deze verplichtingen is nagekomen, neemt de organist A. Lijster het orgel op. Op 6 september 1817 meldt hij de kerkmeesters dat Friederichs het contract exact is nagekomen en dat hij zelfs nog meer gedaan heeft dan overeen gekomen was.²⁷ De kerkmeesters van de Cunerakerk sluiten hierop een contract²⁸ met Friederichs voor het jaarlijks onderhoud aan het orgel voor *f* 30,- per jaar, ingaande op 1 januari 1818. Op 2 januari 1825 sturen B.J. Gabry en J.F. in der Maur, orgelmakers te Gouda, een brief aan de kerkmeesters van de Cunerakerk, waarin zij berichten dat J.C. Friederichs is overleden en dat zij het jaarlijks onderhoud van het orgel willen overnemen. Dit wordt goed bevonden, want vanaf 1826 wordt Gabry in de rekeningen vermeld voor onderhoud aan het orgel, tenminste tot 1869. (Deze post komt niet voor in 1854.) In 1857 en 1858 had Gabry extra (buitengewone) werkzaamheden aan het orgel.

Rond deze tijd begint men te denken over een ingrijpende reparatie aan het orgel. Men verschildt echter van mening met elkaar en met de orgelmaker Gabry over het tijdstip waarop dit zou moeten gebeuren. Er ontspint zich een uitgebreide discussie, die ik hier volledig zal vermelden, niet vanwege het grote belang, maar om een voorbeeld te geven van de verwickelingen die soms gepaard kunnen gaan met een dergelijke beslissing en omdat het uiteindelijk zal leiden tot de verdwijning van het oude orgel uit 1523. De nu volgende opmerkingen zijn ontleend uit de notulen van vergaderingen van de Kerkvoogden:

Rhenen, 6 januari 1870

"In stemming gebragt zijnde, wordt met drie tegen twee stemmen, die van den President en den kerkvoogd R. van Voorthuisen besloten de herstelling van het orgel in 1871 te doen plaatshebben."²⁹

Rhenen, 22 november 1870

"Daarna doet de kerkvoogd D. Sandbrink mededeeling dat het orgel in de kerk noodzakelijk behoort te worden schoongemaakt en hersteld en doet tot staving daarvan voorlezing van daaromtrent uitgebragte rapporten, als: van den Heer B.J. Gabry Az., in leven orgelmaker te Gouda, een van de jare 1838, volgens hetwelk de kosten daarvan zouden beloopen

f 1396,- en een van den jare 1846, waarbij die kosten zijn geraamd op f 900,- à f 1000,- en van den Heer G.A.D.J. Gabry, thans orgelmaker te Gouda, van den jare 1869, waarin dezelve zijn opgegeven op f 1550,- à 1600,- zoodat het Z. Ed. wenschelijk voorkomt het volgend jaar daaraan het noodige daaraan (sic) te doen verrigten." G.J. Roghair wil de reparatie nog enkele jaren uitstellen. D. Sandbrink zegt daarop dat de reparatie niet langer uitgesteld kan worden.

Gabry was blijkbaar na 1846 overleden en opgevolgd door zijn zoon. De rapporten waar sprake van is, heb ik niet terug kunnen vinden.

Rhenen, 19 april 1871

Gabry heeft een brief gestuurd waarin hij vraagt of het herstel van het orgel een jaar uitgesteld kan worden. D. Sandbrink is hiertegen, omdat Gabry zelf herhaaldelijk de noodzaak van de reparatie heeft benadrukt. Bovendien is er een post voor gemaakt op de begroting èn vorig jaar is al met Gabry het herstel in 1871 overééngelkomen. Hiertoe wordt dan ook besloten.

Rhenen, 26 april 1871

Gabry heeft geschreven dat het hem onmogelijk is dit jaar het orgel te herstellen. De kerkvoogden worden nu gemachtigd met andere orgelmakers te onderhandelen omtrent de herstelling van het orgel.

Rhenen, 26 juni 1871

P. van Oekelen en Zonen, orgelmakers te Haren, hebben het orgel onderzocht en ze hebben d.d. 23 juni 1871 gerapporteerd dat "alles versleten en vergaan is en eene reparatie van hetzelfde door hen als onmogelijk wordt beschouwd". Voorts hebben de Van Oekelens opgegeven "dat een nieuw orgel met 3 klavieren en vrij pedaal met p.m. 30 sprekende stemmen, principaal 16', van tin in het front, tusschen de f 15.000,- en f 16.000,- zal kosten." De notulen vermelden voorts: "Daar eene reparatie alzoo vruchteloos schijnt te zijn en de fondsen der gemeente de daarstelling van een nieuw orgel nog niet toelaten, wordt op voorstel van den President besloten vooreerst geen kosten daaraan te besteden."

Rhenen, 10 april 1872

"Vervolgens doet de waarnemend president mededeeling dat zich voor eenigen tijd bij ZEd. heeft vervoegd de Heer F. Leichel, orgelmaker te Dusseldorf, die, vernomen hebbend dat het orgel alhier zich in slechten staat bevindt, zich aanbeval om de daaraan noodige herstellingen te verrigten, waarvan de kosten na een door hem ingesteld onderzoek zijn opgegeven op f 4700,- à f 5000,-. Daar deze som aannemelijk wordt geacht en er omtrent den persoon van den Heer Leichel, van den Heer P. Beek en den Heer president Kerkvoogd van Oosterbeek, alwaar door hem een nieuw orgel is gemaakt, gunstige berigten zijn ontvangen, wordt eenparig besloten den Heer Leichel te verzoeken, indien zulks niet meer dan f 50,- zal kosten, van de herstelling van het orgel alhier een plan en teekening op te maken."

Rhenen, 6 juni 1872

"Verder wordt ter tafel gebragt een bestek en teekening voor de herstelling van het orgel alhier", ad f 6720,-.

Rhenen, 26 september 1872

"Op voorstel van den Kerkvoogd D. Sandbrink wordt besloten aan het College van Kerkvoogden en Notabelen voor te stellen een aanvang te maken met de herstelling en gedeeltelijke vernieuwing van het orgel en hierover in overleg te treden met den Heer F. Leichel, orgelmaker te Dusseldorp."

Rhenen, 6 december 1872

"Verder doet de Kerkvoogd Sandbrink mededeeling, dat de herstelling en gedeeltelijke vernieuwing van het orgel in de kerk alhier, door Kerkvoogden alhier, is aanbesteed aan den Heer F. Leichel ... voor f 6800,-."

Rhenen, 25 april 1873

In de tijd dat het orgel weg is, zal men ter vervanging gebruik maken van een 'seraphim' orgel.

Leichel zal dus het oude orgel herstellen en gedeeltelijk vernieuwen. Eigenlijk bouwt hij een nieuw orgel, met gebruikmaking van onderdelen van het oude orgel. (Welke onderdelen hij precies intact

hield, is mij niet bekend. Gezien het bedrag dat voor de reparatie betaald werd, zal Leichel zeker een aantal pijpen en het mechanische systeem behouden hebben.) Het is een bekend gegeven dat de orgelbouw in Nederland in deze periode op een laag niveau stond en dat veel oude orgels moesten wijken voor nieuwe, zgn. 'betere' orgels. Dit gebeurde ook in Rhenen, maar vanaf deze plaats is niet meer te beoordelen of het orgel van de Cunerakerk werkelijk in een slechte staat verkeerde. De orgelmakers P. van Oekelen en Zonen hadden al bericht dat het orgel onherstelbaar was en het is nu niet meer te achterhalen in hoeverre deze constatering geheel terecht was. Misschien hadden eerdere (kleine) reparaties het orgel al geen goed gedaan. Het blijft echter bij speculaties, want er is niets meer over van het oude orgel.

Het nieuwe orgel komt in 1874 gereed en wordt op 10 mei ingewijd. In 'Stemmen voor Waarheid en Vrede' verschijnt het volgende bericht³⁰:

RHENEN, 10 Mei. Heden werd alhier het bijna geheel vernieuwd en aanzienlijk vergroot orgel weder voor het eerst bij de godsdienstoefening, die geleid werd door onzen jongsten predikant met eene toespraak over Ps. CL: 1a, in gebruik gesteld. Hulde zij onzen organist, den heer G. Klimmerboom, die ons door zijn uitnemend spel de welluidendheid en volle kracht deed hooren, en bovenal aan den bekwamen vervaardiger, den heer F. Leichel, orgelmaker te Dusseldorf, wien dit werk, dat uit- en inwendig aan alle vereischten voldoet, tot groote eer verstrekt en die daarom ook met volle vrijmoedigheid mag worden aanbevolen.

Uit dit bericht wordt duidelijk dat het oude orgel bijna geheel verdwenen is, aangezien het "bijna geheel vernieuwd" is. Het orgel is inderdaad aanzienlijk vergroot.

M.H. van 't Kruijs geeft in 1885 de volgende dispositie op³¹:

Hoofdmanuaal. Pedaal.		Bovenmanuaal.		Rugwerk.	
	Voet.		Voet.		Voet.
Voet.					
Prestant	16	Vioolprest	4	Prestant	8
Prestant	16				
Bourdon	16	Flûte Trav.	8	Liefel. Ged.	16
Subbas	16				
Octaaf	8	Gemshoorn	8	Salicionaal	8
Violon	16				
Holpijp	8	Liefel. Ged.	8	Gedakt	8
Octaaf	8				
Viola di Gamba	8	Flute d'Am.	4	Octaaf	4
Cello	8				
Octaaf	4	Clarinet	8	Roerfluit	4
Bazuin	16				
Fluit	4			Fluit	2
Quint	3				
Octaaf	2				
Stomme Registers					
Mixtuur 4st.					
Koppelingen.					
Cornet 4st.					
Ventiel.					
Trompet	8				
Tremulant.					
Calcant.					

Dit nieuwe orgel van de Cunerakerk is echter geen lang leven beschoren, want op 4 september 1897 slaat de bliksem in de kerktoeren en doet deze volkomen uitbranden. Ook het nog maar 23 jaar jonge orgel van Leichel wordt volledig vernietigd door de vlammen. Voor Leichel, die zich inmiddels te Lochem heeft gevestigd, is dit een geluk bij een ongeluk, want hij krijgt van de Kerkvoogden opnieuw opdracht een orgel te bouwen voor de Cunerakerk. Deze keer is er echter helemaal geen oud materiaal meer voorhanden en dus maakt Leichel een volledig nieuw orgel, dat wel in vele opzichten op het door hem in 1874 vernieuwde orgel lijkt.

(wordt vervolgd)